

Ifjú Hertel Péter és Balási késcsináló Jakab özvegyének sírverse.*

(1647.)

A kolozsvári házsongárdi temetőben a többek között van egy, eddigelé ismeretlenül lappangott, koporsó-formára faragott sírkő.¹ Ez mind az alatta nyugvókért, mind pedig a rája vésett szép versekért megérdemli, hogy megmentessék a pusztítástól, amely egyre-másra semmisíti meg a még meglevő néhány régi emléket.

A köre két vers van felvésvé, két halott emlékére. Ezek pedig közel-egykorúak, sőt egy és ugyanannak a költőnek a művei. De hogy mégis melyik a régebbi, azt magáról a kőről eldönteni nem lehet, minthogy csak az egyik, az ifjú Hertel Péteré van évszámmal: 1647-tel megjelölve.

A sírmlék déli lapján, a férfit megillető férőhelyen, a következő vers betűzhető ki:

EL MVLT [élet] VTAN IOVENDO VILAGBA VIGIAZVAN
IT HERTEL PETER NYVGODALOMBAN VAGION.
NEM SOK EZTENDÖK. HVZ FELET HATRA VIRÁGZOK
ISTENESEN MVLOK EOROK ÉLETRE FOLYÓK
NEMES HAZAIANAK IGY SZVLETVEN EOROMERE
IFIIV HERTEL PETER NEM VEZ EL HIRE NEVE
CSENDESEN AZ FOLDBEN TESTET NYVGOSSA KOPORSO
LELKE VIGAD MENYBEN MERT AZ EOROKKE VALO
EL FOGY SIR HALOMIS FELTAMAD MINDEN HALOTTIS
EZ HOLTIS FEL KEL. KELY FEL EOROMRE TESIS
ANO D. 1647 DIE 5 APRILY.**

* Részlet *A kolozsvári házsongárdi temető régi sírkövei* című kéziratos munkából.

¹ I. osztály C. tábla 263. és 297. számú sírok között koporsó-formára faragott mészkőtömb. Gondos, jó munka, ép, bár meglehetősen kopott állapotban. Déli lapjának elején reneszánszpajzsban H P betűpár.

** E feliratot a mai helyesírásra így írnök át:

Elmult [élet] után jövendő világba vigyázván,
Itt Hertel Péter nyugalomban vagyon.
Nem sok esztendők: hűsz felett hatra virágzók,
Istenesen múlok, örök életre folyók.
Nemes hazájának így születvén öröme
Ifjú Hertel Péter nem vesz el híre-neve.
Csendesen az földben testét nyugossza koporsó,
Lelke vígad mennyben, mert az örökkévaló.
Elfogy sírhalom is, feltámad minden halott is,
Ez holt is felkel: kelj fel örömré Tésis!
Anno D(omini) 1647 die 5 Aprilis[s].

Ki volt ez, a hazájának, már tudniillik szűkebb hazájának: városának öröme, reménysége, 26 éves korában elnyugodott ifjú Hertel Péter, — személy szerint biztosan megállapítanunk ma még nem sikerült, de családjára vonatkozólag van egynehány adat, amely azt a hétköznapinál jóval magasabbra kiemeli.

Ugyanis a Hertel-család Kolozsvár törzslakói közé tartozott. Nevére a XVI., sőt a XVII. század folyamán is reá akadunk.² De ezeknél az elszórt adatoknál mindenesetre jelentősebb az a néhány sor, amelyet Bogáti Fazekas Miklós költő öröknaptárába 1582. március 28-i keltezéssel jegyzett fel ilyenformán: *David Hertelius, Francisci Davidis filius, iuvenis natus 22 annos, moritur inter 9. et 10. horam antemeridianam in patria Claudiopoli cum conterritu et moerore multorum bonorum, quorum ille spem deseruit. 1582.*³ Ezen az alapon elindulva, Kanyaró Ferenc a megnevezett Dávid Ferencet, a Hertel Dávid apját, teljesen azonosítja a nagy unitárius reformátorral.⁴ Borbély István megkíséرتi ugyan e fölött kételyét kifejezni, de a kérdést ő nem dönti el.⁵ Ezzel szemben azonban Kanyaró megállapítását elfogadja Trócsányi Zoltán⁶ és Zoványi Jenő is.⁷ Magyarozatuk pedig mindenesetre nagyon tetszetős, már csak azért is, mert Dávid Ferenc köztudomásúlag kolozsvári polgárcsaládból származott, de eredetéről mégsem tudtunk semmit apja keresztnevén és foglalkozásán kívül.

Ezenkívül mint különösen figyelemreméltó körülményről emlékezünk meg, hogy az 1582-ben, 22 éves korában elhunyt Hertel Dávid éppen olyan kiváló ifjú lehetett, mert éppen olyan megrendülve emlékezik meg róla a költő, Bogáti Fazekas Miklós, mint amilyen szomorú szívvel írja meg sírversét 65 év múlva a XVII. századbeli ismeretlen költő, a 26 éves korában elnyugodott Hertel Péter emlékére.

A másik adat Heltai Gáspárhoz, Kolozsvár reformátorához, a tudós íróhoz, könyvnyomtatóhoz viszi vissza a Hertel-család rokonsági kapcsolatait. Kanyaró idézett munkájában a Hertel-családot a Helterrel, vagyis Dávid Ferencét a vele szoros barátságban levő Heltai Gáspáréval azonosítja, — de ennek tarthatatlanságát már Borbély István kimutatta fent idézett dolgozatában azzal az egyszerű indokolással, hogy a városban mindkét család neve egyidőben külön-külön is többször előfordul. Ennél azonban sokkal lényegesebb, hogy a Jakab Elek által gyűjtött Heltai-adatok között 1587-ben reátalálunk idősebb Heltai Gáspár leányára: Borbálára, akit ebben az időben mint Hertel Péter özvegyét említik.⁸ Ezek után tehát, ha az 1647-ben eltemetett Hertel Péter ifjúnak, vagyis ifjabbnak mondatik, majdnem bizonyos ebből, hogy apját is Péternek hívták, aki a nevét hasonlóképpen az apjától örökölhette. Igaz ugyan, hogy Jakab egy helyen azt állítja, hogy

² Jakab Elek: *Kolozsvár története*. II. 157., 189., 241., 245., 320., 338., 561. l. Borbély István: *Heltai Gáspár*. 5. lapon jegyzetben és Kolozsvár polgárainak adójegyzékei az állami levéltárban Kolozsvárt.

³ Keresztény Magvető 1902. évf. 265. lapján közölte Pokoly József.

⁴ Kanyaró Ferenc: *Dávid Ferenc*. 4. l. és Keresztény Magvető 1902. évf. 267. l.

⁵ Borbély I. id. m. 5., 6. lapján jegyzetben.

⁶ Trócsányi Z.: *Dávid Ferenc nevééről*, Magy. Nyelv 1915. évf. 223—224. l.

⁷ Zoványi J.: *Adatok a magy. protestantizmus multjából*. Prot. Szemle, 1916. évf. 47—48. l.

⁸ Jakab E.: id. m. II. 320. és 341. l.

özvegy Heltai Borbála az 1587. évben — úgy látszik — magtalanul halt meg.⁹ Véleményét azonban csupán arra alapítja, hogy az apjától örökölt nyomda nem az ő utódaira, hanem hugára: Annára, Hosszú Tamás (?) kolozsvári királybíró feleségére szállott. Ez azonban nem jelenthet mást, minthogy a nyomda tulajdonjoga ifjabb Heltai Gáspártól elkezdve Heltai Annáig mindenik testvéren végigment. De lehetséges az is, hogy a Hertelek közt egy sem volt, ki a nyomdász mesterségre készült volna, mígnem Hosszú Tamás (?) Margit nevű leányának férje, Bácsi István városi főbíró, önmaga is nyomdászmaster volt. Ezt bizonyítja a házsongárdi temetőben alig egynehány évvel ezelőtt is még megvolt sírköve, amelyen címerszerűen nyomdászjelvények voltak kifaragva.¹⁰ Mindettől eltekintve azonban az itt nyugovó ifjú neve is föltétlenül valószínűvé teszi, hogy a XVI. századbeli Hertel Péternek leszármazottja s így a nagy Heltai Gáspárnak dédunokája lehetett, aki — sírverséből kitűnőleg — maga is nagyobb elhivatottságra teremtettet. E mellett azután nem mellőzhető el az a feltevés sem, hogy Dávid Ferencnek is hasonló leszármazású utóda volt az, akit ez a sírkő takar.

Ifjú Hertel Péterrel pedig bizonyosan nagyon közeli rokonságban lehetett a vele közös sírban nyugovó tekintélyes idős asszony, akinek sírverse a kő északi, vagyis a nőt megillető lapján olvasható:

EZ RÖVID ÉLETTEL ÉLTEM VÉGÉRE SIETVÉN
 HATVAN HAT EZTENDOM BETEGESVLVE VEVEM
 HÁZASTÁRSA VALEK BALASI KÉSCSINALÓ IACABNAK
 BERNAD DOCTORNAK KATA LEÁNYA VALÉK
 EOZVEGYSÉGNEK AGYAT TIZTAN VISELVÉN ELETTEL
 ITT NYVGOZOM MIDON HALÁLLAL INDVLOK EL
 FOLDRE SZVLETTETVÉN IVTÁSOM IORA VÉGEZTEM
 MEG HALASOMBANIS CHRISTVS OROK ÉLETTEM.***

A reája vonatkozatható csekély számú adatot a következőkben összegezhetjük.

Kolozsvár városának egykori egyházziai számadáskönyvükben feljegyezték, hogy 1600 június 22-én a graduál írásához *Bernárd Doctortól vöttünk igen fekete tentát.*¹¹ Ez a Bernárd doktor pedig semmiképpen sem lehetett más, mint az 1602. év október 7-én eltemetett nagyon tekintélyes polgár, Jaco-

⁹ U. ott II. 794. l.

¹⁰ Herepei J.: *A kolozsvári házsongárdi temető régi sírkövei.* (Kéziratban).

*** E felíratot a mai helyesírásra így írnök át:

Ez rövid élettel éltem végére sietvén,
 Hatvanhat esztendőm betegesülve vevém.
 Házastársa valék Balási késcsináló Jakabnak,
 Bernád doktornak Kata leánya valék.
 Özvegyiségnek ágyát tisztán viselvén étellel,
 Itt nyugosom, midőn halállal indulok el.
 Földre születtetvén, jutásom jóra végeztem,
 Meghalásomban is Krisztus örök életem.

¹¹ Kolozsvár város oklevéltárában, amely a kolozsvári állami levéltárban van elhelyezve; számadások csoportjában.

binus Bernardus¹² kolozsvári orvos, az 1587. évi varsói királyválasztó országgyűlésre küldött egyik fejedelmi követ,¹³ valamint Jacobinus János városi jegyzőnek, majd fejedelmi titkárnak, később kancellárnak és írónak apja.¹⁴ Nagy valószínűséggel kapcsolhatjuk tehát ehhez a kiváló férfiúhoz Kata asszonynak, késcsináló Balási Jakab özvegyének eredetét.

A történeti adatok összegyűjtése után pedig e mély érzéssel teli, nagy gyakorlatlaltal bíró, jeles költőre valló verssorok szerzőségének megállapítása is érdemes feladat volna. Sajnálatos azonban, hogy ebben az irányban csak a lehetőségeket sorakoztathatjuk fel.

Először is a rokonságban tekintvén szét, figyelmünk az unitáriusból kálvinistává áttért Szörös-testvérekre, Szörös Mátyás unitárius plébános polgári sorban élő fiaira fordul,¹⁵ akik Heltai Gáspárnak hasonlóképpen dédnokái voltak.¹⁶ Náluk azonban sokkal valószínűbbnek látszik, ha a kolozsvári mindkét felekezet valamelyik lelkipásztorára, vagy iskolaigazgatójára gondolunk, annál is inkább, minthogy ebben az időben kiváló tehetségű vezetőkkel rendelkezett mind az unitárius, mind pedig a kálvinista egyházközség. E mellett bizonyít az a körülmény is, hogy a verssorok bibliai vonatkozásokkal vannak átszőve.

Az elhunytak vallását különben teljes bizonyossággal eltaláljuk, amikor azt mondjuk, hogy a város törzsökös családjaihoz tartozván, a kolozsvári polgárság törzs-vallását kellett követniök; különben ezt tanúsítja az a körülmény is, hogy a kálvinisták harangoztatási számadáskönyvében nevek az eltemetettek között sehol sem fordul elő. Ezen az alapon elindulva azután, jogosan tételezhetjük fel valamelyik itteni magyar, mégpedig székelyföldi származású unitárius egyházi férfiúról, hogy e síremlék distichonjait ő szerezte. Ezt gyaníttatja velünk az is, hogy Hertel Péter sírversének utolsó sora: *Kely fel eoromre Tesis* (vagyis „Tésis“ = te is) székelyes tájshózlással zárul.

A kolozsvári unitárius vallású egyházi férfiak közül ebben az időben öten voltak olyanok, akik származási helyök szempontjából tekintetbe jöhetnek, mégpedig: sepsiszentgyörgyi Beke Dániel püspök, az 1648. évben meghalt vak Dálnoki Nagy Mihály kollégiumi igazgató, az 1648. óta Kolozsvárt lelkipásztorokodó Dálnoki Nagy János, majd pedig Dálnoki Nagy Lőrinc

¹² U. ott az egyházfiak 1602. évi számadáskönyvének 22. lapján.

¹³ *Gyulaffi Lestár feljegyzései.* (Magy. Tört. Emlékek II. Irók, 31. köt. 21. l.) Szerinte a lengyel rendek előtt Varsóban 1587. augusztus 4-én megjelent erdélyi küldöttség tagjai voltak: Kovacsóczy Farkas kancellár vezetése alatt Kornis Gáspár huszti kapitány, Szentpáli János, Gyulaffi Lestár fejedelmi titkár, Bogáthi Menyhért, Gyczi Péter, Cracerus Lukács enyedí polgár és Jacobinus Bernát kolozsvári orvos. — Itt kell megjegyeznünk, hogy a tudós Szádeczky Lajos téved akkor, amikor *Kovacsóczy Farkas* c. könyvében azt állítja Jacobinus Bernardusról, hogy olasz nemzetiségű lett volna. Tévedése onnan eredhetett, hogy Gyulaffi idézett feljegyzéseiben a küldöttség tagjainak nevét a mondat szerkezet természeténél fogva praepositíós ablatívusban sorolja fel, — ennek következtében... a .... *Bernardo Jacobino Claudiopolitano medico* valóban olaszos végződésű névnek hangzik.

¹⁴ V. ö. Jakab E. id. művének II. köt. 293. lapjával.

¹⁵ Budai Mihály ref. egyházközségi quártus 1678/79. évi számadásának 2. B. levelén. (Kolozsvári ref. egyházközség levéltárában.)

¹⁶ Jakab E. id. m. II. 194. l.

NB. Itt jegyezzük meg, hogy a Heltai-féle nyomdát e testvérek örökölték Bácsi Istvánnak 1643-ban történt elhunytá után.

kollégiumi lektor és végezetül Arkosi Gelei Benedek tanár,¹⁷ a filozófia és az orvostudományok magistere. E férfiak majdnem mindenikétől maradt fenn valamelyes irodalmi emlék, de ezek mind teológiai vonatkozású, kötetlen formájú dolgozatok. Egyedül csak a csudálatosan nagy tudományú Arkosi Benedek az, akiről tudjuk, hogy 1645. évi bécsi fogságában 16 soros latin nyelvű emlékverset szerzett.¹⁸ De hogy éppen ő lett volna e nem mindennapi sírversek költője, csupán ezen az alapon még nem lehet eldönteni.

Ifjú Hertel Péter és Kata asszony sírkövére szerzett időmértékes szép verseket pedig méltán illeszthetjük bele abba a sorozatba, amelyet először Négyesy László kezdett összegyűjteni *A mértékes magyar verselés története* című alapvető munkájában.¹⁹

HEREPEI JÁNOS.

¹⁷ V. ö. Aranyosrákosi Székely Sándor: *Unitária Vallás' Története Erdélyben.* (1839.) 136—139., 150., 154. l.

¹⁸ V. ö. Dr. Gál Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története.* II. 399—400. és 520—525. l.

¹⁹ Négyesy L.: *A mértékes magyar verselés története.* Bpest, 1892. 29—33. l.